

LANGUAGE PLANNING IN KOSOVO, CHALLENGES AND DILEMMAS

PLANIFIKIMI GJUHËSOR NË KOSOVË, SFIDA DHE DILEMA

Sejdi GASHI¹

^{1*} Albanological Institution - Prishtina

*Corresponding author e-mail: sejdi.iap@hotmail.com

Përmbledhje

Në këtë punim synohet të trajtohen rrjedhat e planifikimit gjuhësor në Kosovë dhe statusi i shqipes gjatë viteve 1999-2021. Në gjuhën shqipe, termat *politikë gjuhësore* dhe *planifikim gjuhësor* janë të rinj. Termi planifikim gjuhësor (ang. *Language planning*) është përdorur për herë të parë nga Einar Haugen (1959) që nënkuptonte ndërhyrjen e mekanizmave shtetëror në standartizimin e gjuhës përmes rregullave të drejtshkrimit. Nga ana tjetër, termi planifikim gjuhësor mjaft shpesh njëjtësohet me termin politikë gjuhësore, por mirëfilli ata dallojnë. Politika gjuhësore kryesisht është produkt i politikbërësve, ndërsa planifikimi gjuhësor është një ndërmarrje që realizohet nga specialistët e fushës. Ndarja e tillë nuk është e ngurtë, sepse në jo pak raste specialistët janë politikbërës dhe asnasjelltas. Gjithashtu, njihen praktika kur specialistët e gjuhës u janë nënshtruar instrumenteve dirigjuese të politikbërjes.

Gjuha si tipar dallues i qenies njerëzore është një faktor shumë i rëndësishëm i identitetit individual dhe kolektiv për çdo folës, veçmas te ata pjesëtarë të pakicave kombëtare ku gjuha është një ndër elementet kryesore të përcaktimit identitetit dhe të ruajtjes së tij. Ashtu si identiteti, edhe gjuha nuk është proces statik, por zhvillohet në vazhdimësi gjatë tërë jetës së individit- folës. Sigurimi i plotë dhe efektiv i folësve për të përdorur gjuhën e tyre nënkupton që autoritetet të lejojnë identifikimin e lirë të personave nëpërmjet gjuhës dhe të mos kufizojnë që identitetet kombëtare të tyre të izolojnë vetëm brenda kategorive të ngurta gjuhësore. Megjithatë, në kohë njihen përjetime kur shoqëritë e kombeve të caktuara u është mohuar e drejta për përdorim të lirshëm të gjuhës amtare, sidomos në sistemet politike totalitare.

Për sa i përket Kosovës, në shtator të vitit 2008, në kuadër të Zyrës së Kryeministrit, është themeluar Zyra për Çështje të Komuniteteve (ZÇK) e cila në mënyrë të veçantë dhe të harmonizuar merret me çështjet e komuniteteve në kuadër të punës së Qeverisë së Kosovës. Poashtu, është themeluar edhe insticioni i quajtur “Zyra e Komisionarit për Gjuhët”. Prandaj, rrethanat e reja ndikuan që shqipja në Kosovë të ndërtojë raporte të reja, jo më me një gjuhë të përbashkët të popujve sllavo-jugorë, por me gjuhë të veçanta.

Fjalët kyçe: Kosovë, planifikimi i gjuhëve, statusi zyrtar i gjuhëve, ligj, kushtetutë, variatet gjuhësor, pakica kombëtare.

Hyrje

Planifikimi gjuhësor i shqipes në Kosovë, kompleks dhe me shumë kthesa, në rrjedhë të moteve ka qenë objekt diskutimesh e vlerësimesh të ndryshme. Në gjuhën shqipe, termat *politikë gjuhësore* dhe *planifikim gjuhësor* në kuptimin e mësipërm, janë të reja.²¹² Termi planifikim gjuhësor (ang. *Language planning*) është përdorur për herë të parë nga Einar Haugen (1959)²¹³ që nënkuptonte ndërhyrjen e mekanizmave shtetëror në standartizimin e gjuhës përmes rregullave të drejtshkrimit.

Ndonëse, termi planifikim gjuhësor shpesh njëjtësohet me termin politikë gjuhësore, ata në thelb dallojnë. Politika gjuhësore kryesisht është produkt i politikbërësve, ndërsa planifikimi gjuhësor është një ndërmarrje që realizohet apo do të duhej realizuar nga specialistët e fushës. Ndarja e tillë nuk është e ngurtë, sepse jo rrallë specialistët janë politikbërës dhe asnasjelltas. Gjithashtu, në mjaft raste specialistët e gjuhës u janë nënshtuar instrumenteve dirigjuese të politikbërjes. Sidoqoftë, këto dy veprimtari në rrafshin e gjuhës (politika gjuhësore dhe planifikimi gjuhësor) nënkuptojnë qëndrimet që merren ndaj gjuhës dhe çështjeve rreth saj.

Pra, me politikë gjuhësore para se gjithash nënkuptohet qëndrimi i autoriteteve dhe institucioneve shtetërore, kundrejt çështjeve e problemeve gjuhësore që hasen ose krijohen brenda një shteti ose me problemet gjuhësore që hasen në grupe të ndryshme shoqërore (qofshin ato të shumicës apo të pakicave etnike). Nga gjuhëtarët, që në trajtimet dhe studimet e tyre është marrë në vështrim planifikimi gjuhësor në Kosovë dhe më gjerë, duhen veçuar: Rexhep Ismajli²¹⁴, Victor A. Friedman²¹⁵, Gjovalin Shkurtaj²¹⁶, Joshua A. Fishman²¹⁷, Janet Byron²¹⁸, Shkumbin Munishi²¹⁹, Bahri Beci²²⁰ e ndonjë tjetër.

1.0. Rrjedhat e planifikimit gjuhësor të Kosovës në ish-Jugosllavi

Në rastin e planifikimit të shqipes në Kosovë, por edhe në Shqipëri, jo rrallëherë, procesi është karakterizuar me ngjyrimë ideo-politike, duke shkaktuar kështu polarizime të konsiderueshme në qarqet akademike dhe politike gjithandej. Një gjendje e tillë sikur po vazhdon edhe sot, sidomos kur kihen parasysh përpjekjet e një numri individësh dhe institucioneve shkencore të Prishtinës dhe të Tiranës për rishikimin e standardit të shqipes (kupto: rstandartizimin e saj). Ç'është e vërteta, në Kosovë kurrënjëherë nuk kanë munguar përpjekjet për një shqipe të përbashkët standarde dhe për të drejtën e përdorimit të saj në domenin publik si në Kosovë ashtu edhe në hapësira të tjera të ish-Jugosllavisë.

²¹² Bahri Beci, *Probleme të politikës gjuhësore dhe të planifikimit gjuhësor në Shqipëri*, "Dukagjini", Pejë, 2000, fq.14.

²¹³ Einar Haugen, *Planning for a Standard Language in Modern Norway*, *Anthropological Linguistics* Vol. 35, No. 1/4, A Retrospective of the Journal *Anthropological Linguistics: Selected Papers, 1959-1985* (1993), pp. 109-123 (15 pages): in (<https://www.jstor.org/stable/30028247>) (qasur së fundmi më 6.11.2021).
Published By: Trustees of Indiana University

²¹⁴ Rexhep Ismajli, *Standarde dhe identitete*, "Dukagjini", Pejë, 2003.

²¹⁵ Victor A. Friedman, *Language planning and status in the Republic of Macedonia and in Kosovo*, in: *Language in the former Yugoslav Lands*, Edited by: Ranko Bugarski & Celia Hawkesworth, Bloomington, Indiana, 2004, fq.197-231.

²¹⁶ Gjovalin Shkurtaj, *Sociolinguistika*, SHBLU, Tiranë, 2003.

²¹⁷ Joshua A. Fishman, *Sociolinguistic Studies on the Albanian language*, in "International Journal of the Sociology of Language", nr. 178, 2006.

²¹⁸ Janet Byron, *Selection among alternates in language standardization : the case of Albanian*, The Hague : Mouton, 1976.

²¹⁹ <http://linguasocio.blogspot.com/2010/02/planifikimi-i-statusit-te-gjuheve-ne.html>.

²²⁰ Bahri Beci, *Probleme të politikës gjuhësore dhe të planifikimit gjuhësor në Shqipëri*, "Dukagjini", Pejë, 2000.

Në këtë drejtim duhen veçuar dy mbledhjet e gjuhëtarëve për zgjidhjen e disa çështjeve të ortografisë së gjuhës shqipe (e para e datës 14 - 15 nëntor 1952 dhe mbledhja e dytë, më 30-31 maj 1957). Së këndejmi, duhet veçuar edhe Konsultën Gjuhësore të Prishtinës të vitit 1968, që me plot gojën mund të cilësohet paraprijëse e Kongresit të Drejtshkrimit të Shqipes të vitit 1972, e cila vuri themele të forta dhe kristalizoi mjaft mirë çështjen e planifikimit të shqipes, jo vetëm në Kosovë, por edhe në Shqipëri. Motoja e Konsultës së Prishtinës “një komb, një gjuhë”, rikonfirmoi qendrimin se shqiptarët e Kosovës duke qenë të një gjaku me ata të Shqipërisë, po bënin dhe do të bënin “luftë për gjuhën”, pra për shqipen, sepse ajo përbënte mjetin kryesorë të identitetit kombëtar shqiptar dhe të ruajtjes së tij.

Parë nga rrafshi sociologjik dhe ai politik, në demokracitë e mirëfillta, gjithëherë autoritetet shtetërore lejojnë identifikimin e lirshëm të individëve apo grupeve shoqërore nëpërmjet gjuhës dhe nuk vënë kufizime që identitetet e tyre kombëtare të izolojnë vetëm brenda kategorive të ngurta gjuhësore, mirëpo në Kosovë për shumë kohë është mohuar një proces i tillë, sepse deri në vitin 1999 “*raportet midis shqipes dhe serbokroatishtes në ish-Jugosllavi përshkruhen qartë përmes klasifikimeve në kuadër të rregullimit zyrtar të plurilinguizmit*”²²¹... pasi që gjuha serbo-kroate, si gjuhë e parë zyrtare, kishte një privilegj të theksuar dhe ishte “Lingua Franca” për tërë Jugosllavinë.

Pra, shqipja si një prej gjuhëve të ish- Jugosllavisë kishte status jo afirmativ, ndoshta nga fakti që “*rrjedha e formësimit të identiteteve politike e kulturore të popujve të Ballkanit është e cilësuar me konflikte të ndërsjella në projektin e tyre që të sajojnë shtete, kufijtë e të cilëve do të përputheshin me banorët që do të kishin një identitet homogjen kombëtar*”.²²² Nga ana tjetër, rrudhja e mundësive për një shqipe të barabartë me gjuhët e tjera për komunikim zyrtar në organet federative të ish- Jugosllavisë, në masë të theksuar ishte ndikuar nga i ashtuquajtimi “*sindromi maqedonas*”, i kultivuar dhe afirmuar kryesisht nga serbët “*që të bëjnë diferencimin e gjuhës (sh)qipe- shiptarski*”²²³ për kosovarët dhe shqiptarët tjerë në ish- Jugosllavi nga gjuha shqipe (albanski) për shqiptarët e Shqipërisë”.²²⁴

1.1. Situata gjuhësore në vitet e '90-ta

Fillim vitet e '90-ta sollën fundin e Luftës së Ftohtë, shumë sisteme politike në Evropë ndryshuan, ato totalitare filluan të shthuren, veçmas në Evropën Lindore dhe Juglindore. Pas këtyre zhvillimeve u krijuan kushtet për rithemelimin e sistemeve të reja politike e shoqërore, pra “*këto sisteme politike totalitare që ishin ndërtuar mbi ideologjinë komuniste u zëvendësuan me ato pluraliste e demokratike, sipas modeleve perëndimore*”.²²⁵ Nëpër një proces të tillë transformimesh, ndryshim konceptesh dhe idesh, kaloi edhe Kosova.

Mirëpo, fundi i viteve '80-ta shënoi përkeqësimin e situatës politike në Kosovë si pasojë e suprimimit të Autonomisë së saj nga organet federative të ish-Jugosllavisë (të iniciuara dhe projektuara kryesisht nga serbët) si dhe si rezultat i politikës gjenocidale që ndiqej nga këto organe. Në përpjekje për mbijetesë, shqiptarët e Kosovës iu kundërpërgjigjen masave të dhunshme serbe, duke organizuar jetën e tyre institucionale në të gjitha rrafshet. Gjendje e tillë vazhdoi deri në qershor 1999, pra me përfundimin e luftës në Kosovë.

²²¹ Rexhep Ismajli, *Standarde dhe identitete*, “Dukagjini”, Pejë, 2003, fq. 135-136.

²²² Muhamedin Kullashi, *Identitetet në sprovë*, Kumesë e lexuar në Simpozium ndërkombëtar me temë “Identiteti evropian i Kosovës, i mbajtur më 26 dhe 27 qershor 2007 në Prishtinë, gjendet në: http://www.alterhabitus.org/repository/docs/FORUM2015_English_Shqip_681037.pdf (përditësuar më :06.11.2021).

²²³ Ky term nuk ishte i liruar nga përdorimi pezhorativ sepse ka një histori shoqërore që i vishet ky term.

²²⁴ Po aty.

²²⁵ <http://linguasocio.blogspot.com/2010/02/planifikimi-i-statusit-te-gjuheve-ne.html>.

Pas kësaj kohe, u krijuan rrethana dhe mundësi të reja, prandaj edhe politikat gjuhësore, planifikimi gjuhësor dhe statusi i gjuhëve u zhvilluan në kushte e rrethana më të favorshme, sepse “gjatë njëzet viteve të fundit (1990-2000, *shënim yni*) dhe kryesisht në përgjigje të valës së fundit të konflikteve etnike dhe të kërkesave që kanë rezultuar nga to për nivele në rritje të autonomisë kulturore dhe politike, komuniteti ndërkombëtar ka përqendruar energji të konsiderueshme në zhvillimin e standardeve për të siguruar mbrojtjen e komuniteteve jo-shumicë. Fokus kyç ka qenë mbrojtja e të drejtave gjuhësore, dhe që nga vitet 1990 organizata si Kombet e Bashkuara (OKB), Këshilli i Evropës (KE) dhe Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë (OSBE) kanë zhvilluar një numër të rëndësishëm instrumentesh”.²²⁶

1.2. Misioni ndërkombëtar në Kosovë dhe statusi i gjuhëve

Në qershor të vitit 1999, sipas Rezolutës 1244 të OKB-së, Kosova u vendos nën Administrimin Ndërkombëtar (UNMIK). Së këndejmi, me qëllim organizimi më të lehtë dhe më efikas, misioni i UNMIK-ut, solli rregullore të ndryshme administrative, të cilat ishin “ligje” në vete. E tillë ishte Rregullorja e UNMIK-ut nr. 2001/9 e datës 15 maj 2001,²²⁷ sipas së cilës, në Kosovë, gjuhë zyrtare apo në përdorim zyrtar përcaktoheshin gjuha shqipe, serbe dhe ajo angleze, kurse në komunat ku kishte popullsi të komuniteteve tjera (jo shqiptare, jo serbe) në masën mbi 3% të popullsisë, në komunikimin zyrtar garantohej edhe përdorimi i gjuhëve të tyre amtare.

Pesë vjet më vonë, saktësisht, më 20 tetor 2006 Kuvendi i Kosovës miratoi Ligjin për Përdorimin e Gjuhëve,²²⁸ pra nga tani edhe në mënyrë institucionale u sanksionua se Institucionet e Kosovës do të sigurojnë përdorim të barabartë të gjuhës shqipe dhe serbe si gjuhë zyrtare në Kosovë, duke krijuar kushte të favorshme edhe për gjuhët e komuniteteve tjera që jetojnë në Kosovë. Sipas ligji të përmendur, “gjuha shqipe dhe gjuha serbe dhe alfabetet e tyre janë gjuhë zyrtare në Kosovë dhe kanë status të barabartë në institucionet e Kosovës”²²⁹, ndërkaq, “në komunat e banuara nga një bashkësi, gjuha amtare e të cilës nuk është gjuhë zyrtare dhe e cila përbën së paku 5 përqind të popullsisë së përgjithshme të asaj komune, gjuha e asaj bashkësie do të ketë statusin e gjuhës zyrtare në atë komunë dhe do të përdoret barabartë me gjuhët zyrtare. Pavarësisht kësaj që u tha më lartë, në mënyrë të veçantë, në komunën e Prizrenit gjuha Turke do të ketë statusin e gjuhës zyrtare”.²³⁰

Pra, ky ligj obligon institucionet e Kosovës që të sigurojnë të drejtat gjuhësore të personave që iu takojnë komuniteteve gjuha amtare e të cilëve nuk është gjuhë zyrtare...²³¹ Nga sa shihet, ligji i tillë është në harmoni të plotë me standardet dhe instrumentet ndërkombëtare për mbrojtjen e pakicave kombëtare dhe gjuhëve rajonale ose të pakicave që janë drejtpërdrejt të zbatueshme në Kosovë, përfshirë Konventën Kornizë të Këshillit të Evropës për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare.²³²

²²⁶ Të drejtat gjuhësore në kornizën ligjore ndërkombëtare dhe vendore, në: https://zck-ks.net/repository/docs/Politika_e_gjuheve_shqipe.pdf (qasur së fundmi më 8.11.2021).

²²⁷ <http://www.unmikonline.org/regulations/2001/reg09-01.htm> (Kaptina 3 nga UNMIK/REG/2001/9).

²²⁸ Ligji Nr. 02/L-37 për Përdorimin e Gjuhëve, Gazeta Zyrtare e Institucioneve të Përkohshme të Vetëqeverisjes në Kosovë, Prishtinë, VITI II, Nr. 10, 1 Mars, 2007.

²²⁹ Po aty, Neni, 2, pika 2.1.

²³⁰ Po aty, Neni 2, pika 2.3.

²³¹ Po aty, Neni 2, pika 2.5.

²³² Kushtetuta e Republikës së Kosovës, 15 qershor 2008, neni 22.

1.3. Rrjedhat gjuhësore në Kosovë pas shpalljes së pavarësisë së saj

Pas shpalljes së pavarësisë së Kosovës, saktësisht në shtator të vitit 2008, në kuadër të Zyrës së Kryeministrit të Kosovës, është themeluar Zyra për Çështje të Komuniteteve (ZÇK)²³³, e cila në mënyrë të veçantë dhe të harmonizuar merret me çështjet e komuniteteve në kuadër të punës së Qeverisë së Kosovës, si dhe Zyra e Komisionarit për Gjuhët.²³⁴ Prandaj, rrethanat e reja që u krijuan në Kosovë ndikuan që shqipja të ndërtojë raporte të reja jo më me një gjuhë të përbashkët të popujve sllavo-jugorë, por me gjuhë të veçanta. Për këtë, gjuhëtari Shkumbin Munishi, thekson se *“pas këtyre zhvillimeve edhe statusi i shqipes u avancua sërish dhe në të njëjtën kohë u zhduk edhe rreziku i dukurive glotofagjike që kanë mundur të nxjerrin krye nën okupimin serb duke e vënë shqipen përballë një ballafaqimi dhe bashkekzistence jo më vetëm me gjuhët regjionale, siç ishte serbishtja, por me një gjuhë që sot u prin proceseve globalizuese botërore, siç është anglishtja”*.²³⁵

Për sa u përket rrugëve që po ndiqen në Kosovë për kristalizimin e politikës gjuhësore si dhe ndërmarrjeve që janë realizuar e po realizohen në këtë rrugë në vazhdimësi, qoftë institucionalisht apo vetjakësisht, duhet vënë në dukje faktin se një “debat i mirëfilltë mbi politikën gjuhësore për Kosovën mund të zgjasë më tepër se sa është pritur. Nuk ka zgjidhje të shpejta dhe, si në shumë debate të tjera fundamentale në çdo shoqëri demokratike, procesi është me po aq rëndësi sa edhe rezultati”.²³⁶

Përfundime

Nga sa u tha më lartë mund të përfundohet se, shqiptarët e Kosovës kurrënjëherë nuk kanë hequr dorë nga përpjekjet për një shqipë të përbashkët dhe standarde për të gjithë shqiptarët, ashtu siç nuk kanë rreshtur së bëri “luftë për gjuhën”, pra për të drejtën e tyre në përdorimin e gjuhës së vet amtare në domenin publik në Kosovë, por edhe në hapësirat e tjera të ish-Jugosllavisë. Për kohë të gjatë, statusi zyrtar i shqipes në Kosovë juridikisht ishte i shpërfillur, sepse gjuhë e shkrim-leximit dhe e komunikimit formal zyrtar ishte serbishtja, veçmas gjatë viteve 1950- 1970, për të vijuar pastaj me periudhën kohore 1989- 1999. Vitet ’80-’90-ta qenë më të rëndat për shqiptarët dhe proceset socio-politike në Kosovë, prandaj edhe shqipja pati fatin e njëjtë.

Pas përfundimit të luftës së Kosovës të vitit 1999 dhe ndërhyrjes së faktorit ndërkombëtar, situata ndryshoi, së këndejmi ndryshoi edhe statusi zyrtar dhe planifikimi i gjuhëve në Kosovë. Tanimë, Republika e Kosovës ka ngritur mekanizma të veçantë për sa i përket zhvillimit të politikave të mirëfillta gjuhësore si dhe promovimit të të drejtave të komuniteteve pakicë për të komunikuar në gjuhën e tyre amtare, ashtu siç e parasheh Kushtetuta e Republikës së Kosovës dhe Ligji për Përdorimin e Gjuhëve në Kosovë.

Referencat

- [1]. Bahri Beci, *Probleme të politikës gjuhësore dhe të planifikimit gjuhësor në Shqipëri*, “Dukagjini”, Pejë, 2000.
- [2]. Gjovalin Shkurtaç, *Sociolinguistika*, SHBLU, Tiranë, 2003.
- [3]. Janet Byron, *Selection among alternates in language standardization : the case of Albanian*, The Hague : Mouton, 1976.
- [4]. Janet Byron, *Language planning in Albania and in Albanian-speaking Yugoslavia*. Word 30 (1–2). 15–44, 1979.

²³³ <http://www.kryeministri-ks.net/?page=1,134>.

²³⁴ <http://www.komisioneri-ks.org>.

²³⁵ Po aty.

²³⁶ Gianfranco D’Eramo, *Elementet e një ligji mbi përdorimin e gjuhës*, në: <https://www.osce.org/files/f/documents/1/9/15262.pdf> (qasur së fundmi më 8.11.2021).

- [5]. Janet Byron, *An overview of language planning achievements among the Albanians of Yugoslavia*. International Journal of the Sociology of Language 52. 59–92, 1985.
- [6]. Joshua A. Fishman, *Sociolinguistic Studies on the Albanian language*, in: International Journal of the Sociology of Language, nr. 178, 2006.
- [7]. Rexhep Ismajli, *Standarde dhe identitete*, “Dukagjini”, Pejë, 2003.
- [8]. Victor A. Friedman, *Language planning and status in the Republic of Macedonia and in Kosovo*, në: Language in the formes Yugoslav Lands, Edited by: Ranko Bugarski & Celia Hakesworth, Bloomington, Indiana, 2004.
- [9]. Kushtetuta e Republikës së Kosovës, 15 qershor 2008. (<https://kryeministri.rks-gov.net/wp-content/uploads/2018/03/Kushtetuta.e.Republikes.se.Kosoves-2.pdf>).
- [10]. Ligji Nr. 02/L-37 për Përdorimin e Gjuhëve, Gazeta Zyrtare e Institucioneve të Përkohshme të Vetëqeverisjes në Kosovë , Prishtinë , VITI II , Nr. 10, 1 Mars, 2007.
- [11]. Muhamedin Kullashi, *Identitetet në sprovë*, Kumtesë e lexuar në Simpozium ndërkombëtar me temë” Identiteti evropian i Kosovës”, i mbajtur më 26 dhe 27 qershor.